

Grażyna Bystydzińska
Prof. zw. dr hab. w Instytucie Anglistyki
Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej pani mgr Roksany Zgierskiej pt. *A Realm of Disillusion: Intertextuality, Narrational Configuration, and the Construction of the Model Reader in Selected Fiction by Evelyn Waugh*

Pani mgr Roksana Zgierska zajęła się w swojej pracy doktorskiej twórczością Evelyn Waugh, pisarza, którego twórczość wzbudzała dotychczas niewielkie zainteresowanie anglistów polskich, a który z pewnością zasługuje na większe zainteresowanie badawcze. Dobrze się stało, że pani Roksana Zgierska podjęła ten oryginalny na gruncie polskim temat i włożyła swój wkład do badań nad tym pisarzem.

Recenzent tej dysertacji musi posiadać cechy „secondary model reader” i tak jak badaczka może ocenić cechy twórczości Waugh po przestudiowaniu całej jego twórczości, recenzent może w pełni docenić tę wartościową i ciekawą pracę po jej całościowym przeczytaniu, praca rozwija się z rozdziału na rozdział, pogłębia się i zyskuje w miarę czytania.

Autorka słusznie przeprowadziła selekcję materiału. Wybrała cztery wcześniejsze powieści Waugh – *Decline and Fall* (1928), *Vile Bodies* (1930), *A Handful of Dust* (1934) i najbardziej znaną powieść tego pisarza *Brideshead Revisited* (1945), inne powieści traktując jako kontekst interpretacyjny, o ile wnoszą coś nowego do tematu. Jeśli pani mgr Zgierska chciała udowodnić słuszną, jak się wydaje, tezę, że wszystkie powieści Waugh tworzą jeden tekst, może powinna była jednak wybrać powieści z różnych czasowo okresów twórczości tego pisarza. Z tym, że w swojej rozprawie przekonująco pokazuje swoją dobrą znajomość całej twórczości Waugh przez co rozprawa zyskuje na wiarygodności.

Pani Roksana Zgierska starannie dobrała metodologię pracy do podejmowanych zagadnień, koncentrując się na pracach Stanzela i Genette’a jeśli chodzi o narrację, a Ingardena, Isera i Eco do zagadnień związanych z recepcją czytelnictwem. Autorka stosuje wybraną przez siebie metodologię kompetentnie i konsekwentnie. Uważam, że Autorka miała prawo sięgać do „źródła”, pomijając późniejszych badaczy, którzy kontynuowali lub rozwijali niektóre wątki teoretyczne. Sądzę jednak, że w kontekście rozważań nad architekturą, można byłoby poszerzyć metodologię o prace dotyczące poetyki przestrzeni, na przykład, o prace Jurija Łotmana z semiotyki kultury czy też rozbudować

niewo przestrzeń „spotkania” jakim jest salon, cf. Michaił Bachtin, *Problemy Literatury i Estetyki*, Warszawa 1982.

Jeśli chodzi o kompozycję rozprawy, można się zastanawiać czy lepsza jest ta w wykonaniu Autorki, czyli podział na poszczególne zagadnienia zebrane z omawianych powieści (strategia narracyjna i relacje z czytelnikiem w rozdziale pierwszym, intertekstualność w rozdziale drugim, świat przedstawiony w rozdziale trzecim) czy lepsza byłaby chronologiczna analiza i interpretacja wybranych powieści, która doprowadziłaby do tych samych wniosków, pozbieranych w obszernym podsumowaniu. Każda z tych metod ma swoje wady i zalety; ta druga metoda mogłaby doprowadzić do licznych powtórzeń (które w pewnym stopniu też w pracy występują np. o rozczarowaniu, upadku wartości itp.), ale pani mgr Zgierska mogłaby się lepiej wykazać umiejętnościami analizy i interpretacji, które z pewnością posiada, a Jej uwagi, na przykład, o strategiach narracyjnych przedstawione w rozdziale pierwszym byłyby mocniej osadzone w analizie tekstu, a mniej w nieco nużących rozważaniach teoretycznoliterackich. Autorka mogłaby pokazać wyraźniej czytelnikom tej pracy jak ona sama wypełnia te „puste miejsca” w strukturach powieści Waugha, o których pisze, rozważając rolę czytelnika w oparciu o prace Romana Ingardena. Również ostatnia z omawianych przez Autorkę powieści, najbardziej znana i jedna z najciekawszych powieści Waugh- *Brideshead Revisited*, która ma nieco odmienny charakter od jego wcześniejszych powieści (na przykład, inny rozwój narratora, czy bohaterów), otrzymałaby od Autorki więcej interpretacyjnej uwagi. Wydaje mi się jednak, że Autorka ma prawo do własnego wyboru kompozycji pracy. W pierwszym rozdziale pani mgr Zgierska omawia strategie narracyjne zastosowane przez Waugha i relacje z czytelnikiem. W tym rozdziale, pojawia się ciekawa uwaga o tym, że techniki narracyjne Waugha odwołują się do technik narracyjnych z początków rozwoju angielskiej powieści. Mgr Zgierska słusznie nawiązuje do technik narracyjnych Fieldinga i Thackeraya jako prototypu narracyjnych technik Waugha. Cofając się do wczesnej tradycji początków powieści, można tu też dołączyć powieść epistolarną jako pewien wzór pokazania postaci przez dialog, kontynuowany w powieściach Jane Austen. Ciekawe jest też spostrzeżenie Autorki, że we wczesnych powieściach Waugha narrator, często o postawie dandysa, stara się być neutralny i unikać oceny bohaterów czy ich działań. W późniejszych powieściach, narrator implikuje swoją ocenę, wymagając od czytelnika czytania „między wierszami”, a dystans narratora do świata przedstawionego zwiększa się, co pokazuje coraz bardziej krytyczny stosunek do tego świata.

Sądzę, że pisząc w tym rozdziale o czerpaniu przez Evelyn Waugh z tradycji literackiej (Ronald Firbank), należałoby wspomnieć też o *fin de siècle* i o tradycji Oscara Wilde'a; zwłaszcza na podobne do Wilde'a – zmysłowe i pełne zainteresowania estetyką opisy wnętrza domostw, widoczne, na przykład, w powieści *Brideshead Revisited*.

W rozdziale drugim Autorka zajmuje się intertekstualnością powieści Waugha w aspekcie

parateksu (tytuły, epigrafy) i hipertekstu, wykorzystania w swoich powieściach innego tekstu literackiego. Rozdział ten uważam za bardzo ciekawy. Na początku tego rozdziału, Autorka trafnie omawia tytuły trzech powieści Waugha - tytuł *Decline and Fall* kompetentnie omawia w kontekście tytułów dzieł Gibbona i Spenglera, a tytuł *Vile Bodies* przytaczając cytaty z listu świętego Pawła do Filipian i epigraf z Lewis Carrolla *Alice Through the Looking Glass*. Bardzo trafne wydaje się spostrzeżenie doktorantki, że tekst z listu świętego Pawła jest często wykorzystywany w uroczystościach pogrzebowych i swoją wymową dobrze pasuje do wydźwięku tej powieści, która opiewa jakby pogrzeb nowoczesnego, pozbawionego wartości świata.

W powieści *A Handful of Dust* zarówno tytuł jak i epigraf pochodzą z *Waste Land* T.S. Eliota. Jedynie w powieści *Brideshead Revisited* nie ma bezpośrednich nawiązań do innego utworu literackiego. Pani mgr Zgierska słusznie zauważa, że w jak dużej mierze Evelyn Waugh czerpie z poematu *Waste Land* T. S. Eliota. Bardzo interesująca jest obserwacja Autorki, że w różnych powieściach Waugh dominują elementy z konkretnych części *Ziemi jałowej*. Tak więc w *Decline and Fall* są odniesienia do pierwszej części – “The Burial of the Dead”, w *Vile Bodies* do części trzeciej “The Fire Sermon” i do epizodycznej narracji całego poematu. *A Handful of Dust* odwołuje się do drugiej części poematu “A Game of Chess”. Zakończenie *Brideshead Revisited* przypomina ostatnią część poematu- “What the Thunder Said”, a oprócz tego występuje w tej powieści motyw poszukiwania („quest”) sensu życia, a Holy Grail staje się odnalezioną wiarą. Te wszystkie spostrzeżenia Autorki są zwięzłe, ale przekonująco udokumentowane.

Bardzo ciekawy jest trzeci rozdział pracy o świecie przedstawionym w powieściach Waugha. Szczególnie podoba mi się podrozdział o arturiańskim motywie poszukiwania („quest”) i o nawiązaniu do epifanii Joyce’a w scenach „poznania” lub braku „poznania”. Ciekawe są też uwagi o *Bildungsroman*. W powieściach Waugha, protagoniści zamiast typowego dla *Bildungsroman* dochodzenia do zrozumienia i dojrzałości, dochodzą do rozczarowania światem i uczą się w jaki sposób funkcjonować w tym świecie. Wyjątek stanowi Charles Ryder z *Brideshead Revisited* i może jego przypadek powinno się trochę bardziej rozwinąć.

Interesujący jest też podrozdział o cykliczności akcji-powrotu scen końcowych do scen początkowych powieści, z pokazaniem zmian jakie nastąpiły w charakterze bohatera. Wydaje mi się, że podrozdział o sobowtórach, odpowiednikach postaci, mógłby być trochę bardziej pogłębiony. Autorka trafnie pokazuje te „pary” bohaterów-czasem paralelne, czasem sobie przeciwstawione postaci w powieściach Waugha. Sądzę, że zbyt mało powiedziane zostało o ich funkcji w tych powieściach. Może należałoby się zastanowić czy nie jest to zabieg pokazujący poszukiwanie własnej tożsamości („search for identity”), w przypadku bohaterów powieści Waugha często zakończony niepowodzeniem. Praca kończy się bardzo dobrym rozdziałem podsumowującym całość rozprawy i bibliografią obejmującą zarówno liczne teksty źródłowe, jak też krytyczne i teoretycznoliterackie.

W pracy tej zdarzają się drobne usterki językowe (brak odpowiednich końcówek, strony 59, 99, 104, 115, 161), brak kursywy przy tytułach (str. 58, 60, 157). W bibliografii lepiej byłoby ułożyć teksty tego samego autora (na przykład, Davisa, Umberto Eco, Eliota czy Genetta) w sposób chronologiczny. W bibliografii nie wszystkie artykuły w czasopismach mają podane strony. Sądzę, że Autorka mogłaby również sięgnąć do niektórych prac o „odrodzeniu katolickim” w tym okresie, wprowadzie nie jest to tematem Jej dysertacji, ale książki te często zawierają też ciekawe rozdziały o Evelyn Waugh, jak na przykład książka Iana Ker, *The Catholic Revival in English Literature 1845-1961. Newman, Hopkins, Belloc, Chesterton, Greene, Waugh*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2003. Dobrze też zobaczyć tego pisarza w szerszym kontekście literacko-kulturowym epoki. Te drobne usterki nie wpływają na moją, ogólnie, pozytywną ocenę rozprawy doktorskiej pani mgr Roksany Zgierskiej.

Sądzę, że teza rozprawy, że powieści Evelyny Waugh stanowią jeden duży tekst jest słuszna i została w tej pracy doktorskiej przekonywająco, chociaż na wyselekcjonowanym materiale, udokumentowana. Jak już wspomniałam wcześniej, przy tak postawionej tezie, praca zyskałaby na większej wiarygodności, gdyby sięgała do powieści z różnych okresów twórczości tego pisarza, także z okresu późnego, ale pewnie wówczas straciłaby na spójności. Z odniesień do kontekstu literackiego, który obejmuje inne powieści Waugh, widzimy, że Autorka doskonale zna cały dorobek Waugh a i dobrze go interpretuje, co uwiarygodnia postawioną przez Nią tezę. Na podkreślenie zasługuje bardzo kompetentne i konsekwentne stosowanie dobranej przez siebie metodologii i umiejętne jej zastosowania do analizy i interpretacji wybranych powieści Waugh. Na uwagę zasługuje rzetelny stosunek doktorantki do tekstów literackich, którymi się zajmuje. Tekst i to co z niego wynika jest dla Niej najważniejszy, jednocześnie widać z tej pracy, że Autorka ma ciekawe spostrzeżenia i skojarzenia interpretacyjne.

Uważam, że ze względu na oryginalność podjętego tematu, zwłaszcza na gruncie polskim, z powodu konsekwencji metodologicznej i wielu wyżej wymienionych ciekawych spostrzeżeń interpretacyjnych, rozprawa pt. *A Realm of Disillusion: The Function of Intertextuality, Narrational Configuration, and the Construction of the Model Reader in Selected Fiction by Evelyn Waugh* pani mgr Roksany Zgierskiej spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Autorki tej rozprawy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grażyna Bystydzińska
Prof. zw. dr hab. Grażyna Bystydzińska

Instytut Anglistyki Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa, 9 lutego 2019 roku